

Maria Gabryś

Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

ROLA BANKÓW W FINANSOWANIU OCHRONY ŚRODOWISKA W WARUNKACH SPOWOLNIENIA GOSPODARCZEGO

Streszczenie

Działalność na rzecz ochrony środowiska stanowi nie tylko aktywność rynkową inwestorów, ale także przedmiot polityki ekologicznej państwa i przedmiot zobowiązań akcesyjnych. Dlatego też jest ona ważnym priorytetem większości programów i planów rozwoju podmiotów i regionów kraju. Ponadto działalność ta stanowi dla banków atrakcyjny obszar inwestowania i źródło popytu na finansowanie oraz jego obsługę, a jednocześnie jej realizacja nie jest możliwa bez kapitału obcego, w tym usług bankowych. Zatem można przyjąć, że warunki makroekonomiczne i integracja Polski z Unią Europejską uzależniły – bardziej niż dotąd – wdrażanie standardów ekologicznych od finansowania przez banki, a banki od programowanej i wspomaganej przez politykę UE i Polski aktywności inwestycyjnej, jaką jest ochrona środowiska.

Celem artykułu jest wykazanie zaangażowania banków w finansowanie ochrony środowiska, przy wykorzystaniu instrumentów finansowych w ramach posiadanych ofert produktowych.

Summary

Activity for environment protection is not only investors' market activity but also a matter of state ecological policy and a subject of accession obligations. Because of it such activity is important priority of majority of strategies and plans of development of institutions and country regions. Moreover this activity is an attractive investment area for banks and a source of demand for financing and for this demand handling and, at the same time, realization of such activity is not possible without a foreign capital including bank services. We can then assume that macroeconomic conditions and integration of Poland with European Union made, more than till now, implementing of ecological standards conditional on bank financing and the banks conditional on investment activity programmed and supported by EU and Poland policy, which is environment protection.

The aim of this article is to demonstrate banks involvement in environment protection financing using financial instruments as a part of their product range.

słowa kluczowe: ochrona środowiska, finansowanie, bank, kredyt preferencyjny

1. Finansowe aspekty angażowania banków w ochronę środowiska

Finansowanie oznacza stały złożony proces zmian poziomów funduszy i kapitałów w różnych ich formach i postaciach¹. Pojęcie to zawiera wszystkie instrumenty finansowe, które umożliwiają przedsiębiorstwu zgromadzenie kapitału na pokrycie jego potrzeb oraz służą kształtowaniu optymalnej struktury kapitału własnego i zmniejszaniu wielkości kapitału finansującego przedsiębiorstwo². Natomiast w szerszym znaczeniu finansowanie dotyczy pozyskiwania kapitału i dysponowania nim, co jest charakterystyczne dla przedsiębiorstw z uwagi na ciągłe dokonywanie w nich rzeczowych i finansowych procesów gospodarczych. Ujęcie to obejmuje działania związane z utrzymaniem płynności finansowej, regulacjami odnoszącymi się do wydatkowania i lokowania wolnych środków finansowych oraz kompleksową obsługą finansowo-księgową. Z kolei w węższym znaczeniu finansowanie oznacza pozyskiwanie kapitału w sposób bierny, a więc albo ze względu na proces składający się z działań zmierzających do pozyskiwania kapitału długo- i krótkoterminowego, albo ze względu na cechę lokowania kapitału w przedsiębiorstwie, tj. czas, formę i cel.

Potrzeba ochrony środowiska ma fundamentalne znaczenie nie tylko z uwagi na skalę problemu, ale jako podstawowy warunek dalszego istnienia i ewolucji ludzkości oraz konieczność ochrony przed radykalnymi zmianami klimatu³. Stąd ochrona elementów ekosystemu nie powinna być uwarunkowana jedynie koniunkturą gospodarczą, a wynikać z faktycznego zaangażowania wiodących instytucji w zakresie tworzenia mechanizmów prawnych, ekonomicznych i edukacyjnych, które prowadziłyby do rozwoju proekologicznej produkcji towarów oraz świadomych postaw konsumenckich zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju.

Przedsiębiorstwa jako ogniwa w realizacji programów inwestycyjnych polityki ekologicznej państwa są zainteresowane działaniami na rzecz ochrony środowiska. Finansowanie przedsięwzięć proekologicznych w przedsiębiorstwach obejmuje finansowanie wydatków bieżących na funkcjonowanie urządzeń ochronnych i służb

¹ M. Podstawka (red.), *Finanse*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 576.

² S. Flejterski, *Metodologia finansów. Podręcznik akademicki*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 93.

³ B. Poskrobko, T. Poskrobko, *Zarządzanie środowiskiem w Polsce*, PWE, Warszawa 2012, s. 15.

ochrony środowiska oraz realizację inwestycji związanych z ochroną i rekultywacją środowiska⁴. Zaspokojenie potrzeb na usługi finansowe, mimo dynamicznych przemian jakie zachodzą na współczesnych rynkach finansowych, przedsiębiorstwa najczęściej uzyskują od wyspecjalizowanych pośredników finansowych, głównie banków. W relacjach tych banki pełnią funkcje pośredników, płatników, gwarantów i agentów.

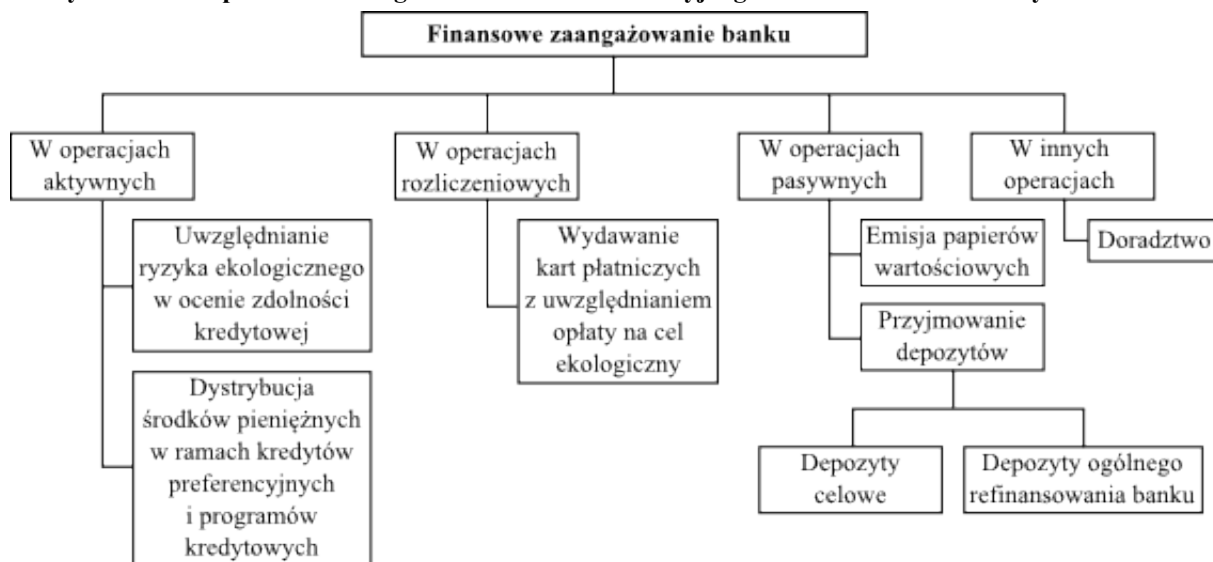
Rola banku jako pośrednika finansowego polega na równoważeniu popytu na lokaty jednych podmiotów ze zgłaszanym zapotrzebowaniem na środki pieniężne przez inne podmioty. Jego zadaniem jako płatnika jest dokonywanie transferów i płatności za dobra i usługi w imieniu klientów. Bank jest gwarantem, gdy zobowiązuje się do pokrycia zadłużenia klientów w przypadku ich niezdolności do zapłaty. Z kolei jako agent działa na rynku w imieniu klientów, w celu zarządzania i ochrony ich własności lub emitowania i wykupywania ich papierów wartościowych⁵.

Zakres aktywności banków komercyjnych zaangażowanych w ochronę środowiska naturalnego w Polsce najczęściej obejmuje: ekogospodarkę, sprawozdawczość środowiskową, doraźne inicjatywy ekologiczne, oferowanie oraz sprzedaż produktów i usług finansowych. Realizacja tych proekologicznych inicjatyw może być klasyfikowana ze względu na kryterium bezpośredniej lub pośredniej działalności gospodarczej banku. Do bezpośrednich działań można zaliczyć⁶:

- włączanie ryzyka ekologicznego w proces finansowania przedsięwzięć gospodarczych,
- oferowanie produktów i usług finansujących proekologiczne przedsięwzięcia gospodarcze oraz pozyskiwanie środków finansowych w celu finansowania działań związanych z ochroną środowiska,
- zarządzanie proekologiczne zorientowane na ekogospodarkę,
- marketing ekologiczny skoncentrowany na klientach,
- *public relations* jako instrument zapewniający stworzenie i utrzymanie pozytywnego ekowizerunku względem otoczenia,
- *investor relations* – czyli relacje inwestorskie, których celem jest kreowanie i utrzymanie efektywnej, dwustronnej komunikacji z interesariuszami, z uwzględnieniem aspektów ochrony środowiska.

Bezpośrednie zaangażowanie uniwersalnego banku komercyjnego na rzecz ochrony środowiska naturalnego w działalności gospodarczej wiąże się z wykonywaniem czterech podstawowych rodzajów operacji finansowych: aktywnych, pasywnych, rozliczeniowych i innych⁷. W każdej z wymienionych operacji bank ma możliwość aktywnego wspierania ochrony środowiska (rys. 1). W ramach bankowych operacji aktywnych włącza ryzyko ekologiczne do badania zdolności kredytowej oraz udziela kredytów na sfinansowanie przedsięwzięć o charakterze ekologicznym, szczególnie preferencyjnych. Finansowym motywem ekologicznym w operacjach rozliczeniowych jest wykorzystanie kart płatniczych, od wydania których lub dokonania nimi transakcji, bank odprowadza pewien ułamek opłat czy prowizji z przeznaczeniem na cele ekologiczne. Z kolei w operacjach pasywnych przykładem wspierania ochrony środowiska jest przyjmowanie wkładów pieniężnych oraz emitowanie papierów wartościowych o wskazanym celu ekologicznym. Jeszcze innym przykładem wykorzystania papierów wartościowych jako instrumentów depozytowych w finansowaniu ochrony środowiska mogą być produkty strukturyzowane. Ich konstrukcja jest oparta na akcjach i obligacjach ekologicznych emitentów lub giełdowych indeksów społecznej odpowiedzialności biznesu (np. Przyjazna Planeta)⁸.

Rysunek 1. Bezpośrednie zaangażowanie banku komercyjnego w finansowaniu ochrony środowiska



⁴ K. Górka, B. Poskrobko, W. Radecki, Ochrona środowiska, PWE, Warszawa 1991, s. 103.

⁵ G. Borys, *Ryzyko ekologiczne w działalności banku. Biblioteka Menedżera i Bankowca*, Warszawa 2000, s. 25.

⁶ L. Dziawgo, *Zielony rynek finansowy. Ekologiczna ewolucja rynku finansowego*, PWE, Warszawa 2010, s. 35.

⁷ L. Dziawgo, *Ecco-offers of Banks and Investment Funds. Poland and International Trend*, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2003, s. 33-39.

⁸ L. Dziawgo, *Bankowość komercyjna wobec problemu zrównoważonego rozwoju*, [w]: D. Kielczewski (red.), *Od koncepcji ekorozwoju do ekonomii zrównoważonego rozwoju*, Wyd. Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Białymstoku, Białystok 2009, s. 307.

Źródło: opracowanie własne na podstawie L. Dziawgo, *Zielony rynek finansowy. Ekologiczna ewolucja rynku finansowego*, PWE, Warszawa 2010, s. 56.

Natomiast pozostałe operacje, tzw. inne obejmują szeroko pojęte doradztwo finansowe banków na rzecz ochrony środowiska. Dotyczy ono nie tylko oferty produktowej samego banku, ale także instytucji współpracujących z nim.

Relatywnie najmniejszego zaangażowania banków komercyjnych wymaga proekologiczna aktywność niezwiązana bezpośrednio z ich działalnością gospodarczą. Odnosi się ona do tzw. sponsoringu ekologicznego i polega na dobrowolnym finansowaniu organizacji i inicjatyw na rzecz ochrony środowiska, działań z zakresu marketingu oraz *public relations*.

2. Instrumenty finansowe banku wykorzystywane w ochronie środowiska

Przejawem szczególnego zaangażowania banków komercyjnych na rzecz ochrony środowiska jest dysponowanie ofertą produktową, stanowiącą próbę wykorzystania rynku finansowego, jego instytucji, instrumentów i mechanizmów w celu finansowania działalności przyjaznych środowisku naturalnemu. Do stosowanych przez banki instrumentów finansowych należą: depozyty, kredyty, pożyczki, karty płatnicze, produkty strukturyzowane, akcje, obligacje, jednostki uczestnictwa funduszy inwestycyjnych oraz krótkoterminowe papiery dłużne.

Działalność depozytowa banków jest jedną z form aktywności w ochronie środowiska naturalnego. W ramach depozytów bank może oferować specjalistyczne produkty depozytowe tzw. depozyty celowe. Lokaty te w swej konstrukcji i mechanizmie działania nie różnią się od klasycznych im odpowiedników, ale wyróżnia je przeznaczenie. Stąd też można wyróżnić wiele odmian tych depozytów (lokata z jeżem, rysiem). Zatem środki zgromadzone w ten sposób muszą być odpowiednio wykorzystane przez bank, a więc zgodnie z celem uprzednio wskazanym klientowi. Dzięki wykorzystaniu idei depozytu celowego, banki mogą aktywnie włączyć się w proekologiczną działalność finansowania np. farm wiatrowych, czy ginących gatunków zwierząt⁹.

Duże możliwości pozyskania środków finansowych w celu wspierania przedsięwzięć w ochronie środowiska stwarzają emisje papierów wartościowych. Akcje i obligacje banków, będących ekologicznymi liderami stają się przedmiotem inwestycji dla ekologicznych inwestorów. Poszerzają bazę kapitałową banków, umożliwiając im prowadzenie działalności w większym zakresie (głównie większa aktywność kredytowa). Możliwe są także emisje akcji o wskazanym celu ekologicznym. Wówczas inwestorzy bezpośrednio wspierają określone działania (np. Zielone obligacje Banku Światowego)¹⁰.

Przykładem wykorzystania papierów wartościowych jako instrumentów depozytowych dla finansowania potrzeb w ochronie środowiska są produkty strukturyzowane. Są one konstruowane w oparciu o akcje i obligacje ekologicznych emitentów lub giełdowych indeksów społecznej odpowiedzialności biznesu. W Polsce inwestowanie w zgodzie z naturą najczęściej dotyczy produktów strukturyzowanych, oferowanych przez banki w oparciu o inwestycje w spółki powiązane z energią słoneczną, wiatrową, odnawialną, wodą pitną, towarami rolnymi i żywnością¹¹. Wśród ekologicznych produktów strukturyzowanych wyróżnia się obligacje, lokaty inwestycyjne, certyfikaty inwestycyjne.

Do instrumentów finansowych w ochronie środowiska zalicza się również fundusze ekologiczne. Podmioty te z powodów komercyjnych udostępniają swój kapitał spółkom produkującym urządzenia ochrony środowiska lub świadczącym usługi ekologiczne. Oprócz tego wnoszą wiedzę menedżerską, doświadczenie, profesjonalizm oraz kontakty dla wspieranej spółki. Pierwsze zaoferowane na polskim rynku finansowym fundusze były własnością kapitału zagranicznego. Były to DWS Zmian Klimatycznych AG oraz *Allianz Akcji Eco Trends* i należały do grupy kapitałowej Deutsche Banku. Fundusze te inwestowały swoje aktywa w akcje spółek koncentrujących swoją działalność w obszarach energii ekologicznej, kontroli zanieczyszczeń i czystej wody¹². Społecznie odpowiedzialne inwestowanie oparte na polskim kapitale zapoczątkowało TFI SKOK wprowadzeniem funduszu inwestycyjnego SKOK Etyczny I i SKOK Etyczny 2¹³. Jednak częściowe aspekty ekologiczne można wskazać w funduszach SKOK Parasol FIO – SKOK Aktywny Zmiennej Alokacji oraz SKOK FIO Rynku Pieniężnego, chociażby z uwagi na to, że w ich statutach wykluczono inwestycje w energetykę nuklearną, czy produkcję aluminium z zastosowaniem elektrolizy Soderberga¹⁴. Innym przykładem funduszu uwzględniającego tematykę ochrony środowiska jest subfundusz Energia Medycyna Ekologia utworzony przez TFI firmy ubezpieczeniowej PZU. Inwestuje on zgromadzone środki w papiery dłużne i udziałowe emitowane przez spółki Europy Środkowej i Wschodniej, które specjalizują się w wytwarzaniu energii odnawialnej i recyklingu¹⁵.

Kolejnym instrumentem służącym finansowaniu przedsięwzięć w ochronie środowiska naturalnego są udziałowe i dłużne papiery wartościowe (akcje, obligacje, krótkoterminowe papiery dłużne). Do ich emitentów, a więc społecznie odpowiedzialnych, należą zarówno spółki z ekobranży, jak też z pozostałych branż pod warunkiem, że przestrzegają w swojej działalności zasady ochrony środowiska. Wśród nich grupę wiodącą tworzą najczęściej spółki z ekobranży, których akcje i obligacje nabywane są przez inwestorów ekologicznych. Należą do nich: SolarWorld, Vestas Wind

⁹ Od każdej założonej lokaty, bank odpisuje niewielką kwotę z zysku na rzecz konkretnych programów wspierających działania w ochronie środowiska naturalnego.

¹⁰ L. Dziawgo, *Zielony rynek finansowy. Ekologiczna ewolucja rynku finansowego...*, op. cit., s. 59.

¹¹ A. Witul, *Inwestycje czasu apokalipsy*, „Forbes” 2008 nr 3, 125.

¹² www.allianz.pl

¹³ www.skok.pl.

¹⁴ L. Dziawgo, *Zielony rynek finansowy. Ekologiczna ewolucja rynku finansowego...*, op. cit., s. 153.

¹⁵ www.pzu.pl/tfi.

Systems, Eurofirma¹⁶. Drugą grupę tworzą mniej popularni emitenci ekologiczni, a ich walory są rzadziej nabywane przez inwestorów ekologicznych. Inwestorami ekologicznymi mogą być również emitenci rządowi, samorządowi oraz instytucje międzynarodowe.

Najważniejszym instrumentem wspierania ochrony środowiska są kredyty proekologiczne. Kredyty na finansowanie działań ekologicznych mogą być udzielane przez banki na warunkach: rynkowych, gdy przedsięwzięcie spełnia kryteria ekonomiczne i ekologiczne oraz preferencyjnych, w przypadku gdy przedsięwzięcie spełnia kryteria ekologiczne, ale nie w pełni ekonomiczne i wymagane jest finansowe wsparcie projektu. Wtedy to tańszy kredyt umożliwi ekonomiczną realizację przedsięwzięcia. Preferencje takiego kredytu odnoszą się do: dopłat do oprocentowania, niższej prowizji kredytowej oraz umorzenia części kredytu. Preferencje kredytowe mogą być stosowane wówczas, gdy banki dystrybuują specjalne linie kredytowe z funduszy instytucji zewnętrznych, albo gdy same tworzą własne fundusze wsparcia (depozyty klientów, fundusze własne). Banki w odniesieniu do instytucji zewnętrznych pełnią funkcję kanału dystrybucji środków publicznych lub prywatnych przeznaczonych na cele proekologiczne. Wynika to z przydatności bankowych procedur kredytowych w ocenie realności projektów gospodarczych pod względem oceny zdolności kredytowej, zabezpieczenia spłaty i monitoringu kredytobiorcy.

Zadania określone w przepisach prawnych oraz bieżące zadania ochrony środowiska niejednokrotnie wymagają znacznych nakładów finansowych. Dlatego też źródła finansowania ochrony środowiska są zróżnicowane i uzależnione od rodzaju i okresu przewidywanego działania, a przede wszystkim możliwości stosowania instrumentów finansowo-ekonomicznych zapewnionych na poziomie krajowym. Zatem środki finansowe oferowane przez banki komercyjne, a będące zwrotnym źródłem finansowania przedsięwzięć proekologicznych stanowią istotne ich uzupełnienie¹⁷.

Banki komercyjne w Polsce angażują się w kredytowanie inwestycji proekologicznych, związanych głównie z modernizacją i rozbudową polskiego przemysłu, co sprzyja promowaniu nowych technologii produkcji „przyjaznych środowisku”. Ponadto działalność kredytowa banków komercyjnych w zakresie ochrony środowiska skierowana jest na kredytowanie inwestycji związanych bezpośrednio z ochroną środowiska w sferze: ochrony wód (np. budowa oczyszczalni ścieków komunalnych i przemysłowych), atmosfery (np. inwestycje z zakresu ograniczania niskiej emisji zanieczyszczeń), gospodarczego wykorzystania odpadów (budowa wysypisk, *recykling*)¹⁸.

W tabeli 1 przedstawiono strukturę środków finansowych przeznaczonych na ochronę środowiska według źródeł finansowania w Polsce w latach 2000-2011. Jak wynika z zawartych w niej danych główną rolę w finansowaniu inwestycji proekologicznych nadal odgrywają środki własne inwestorów i stanowią prawie 48% nakładów wszystkich źródeł finansowania. Można zatem stwierdzić, iż pomimo niewielkich odchyień pozostają na porównywalnym poziomie do lat poprzednich.

Wzrasta rola kapitału zagranicznego, jego udział w strukturze źródeł finansowania w badanym okresie wykazuje tendencję rosnącą od około 4% w 2000 roku do prawie 19% w 2011 roku. Środki funduszy ekologicznych, w tym pożyczki, kredyty i dotacje stanowią około 13-20% ogółu nakładów inwestycyjnych na ochronę środowiska i charakteryzują się wyraźnym spadkiem. Natomiast kredyty i pożyczki krajowe, w tym bankowe pozostawały w badanym okresie na podobnym poziomie wykazując spadek do 7% w 2011 roku.

Tabela 1. Struktura środków finansowych na ochronę środowiska według źródeł finansowania w Polsce w latach 2000-2011 w %

Źródła finansowania	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Środki własne inwestorów	53,4	46,7	44,2	48,1	49,1	45,5	47,6	50,2	46,0	44,2	47,7
w tym gmin	-	19,6	17,8	17,9	18,0	15,3	17,2	17,5	26,8	16,7	13,9
Środki budżetu centralnego:	2,2	1,8	1,5	1,0	1,1	1,0	0,9	1,2	0,5	0,8	8,2
województwa	1,6	1,7	0,8	0,5	0,5	0,7	0,4	0,5	0,5	1,2	0,4
Powiatu	0,2	0,4	0,2	0,2	0,1	0,2	0,2	0,4	0,6	0,4	0,3
gminy (współdział)	1,4	0,9	0,7	1,1	1,0	0,8	1,5	1,7	1,5	1,2	1,3
Środki z zagranicy	3,9	4,1	8,8	12,2	16,0	19,2	14,8	16,4	18,9	22,1	18,5
Fundusze ekologiczne (pożyczki, kredyty i dotacje)	20,0	26,1	25,3	24,1	21,1	17,6	20,9	16,6	18,3	13,8	12,7
Kredyty i pożyczki krajowe, w tym bankowe	11,7	12,3	13,9	8,3	7,6	11,4	10,0	9,6	9,4	13,8	7,0

¹⁶ L. Dziawgo, *Zielony rynek finansowy. Ekologiczna ewolucja rynku finansowego...*, op. cit., s. 82-90. Spółka SolarWorld produkuje urządzenia do wytwarzania energii słonecznej. Spółka Vestas Wind Systems zajmuje się produkcją, instalacją i konserwacją turbin wiatrowych. Natomiast Eurofirma finansuje tabor kolejowy.

¹⁷ J. Famielec (red.), *System finansowania ochrony środowiska w Polsce w warunkach integracji z Unią Europejską*, Wyd. Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2005, s. 61-62.

¹⁸ K. Górka, B. Poskrobko, W. Radecki, *Ochrona środowiska...*, op. cit., s. 180.

Inne środki, w tym nakłady niesfinansowane	5,6	6,0	4,6	4,5	3,5	3,6	3,7	3,4	4,3	2,5	3,9
Ogółem	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Ochrona środowiska*, GUS, Warszawa 2010, 2012.

Udział kredytów i pożyczek bankowych w finansowaniu wydatków inwestycyjnych na ochronę środowiska w latach 2000-2011 wynosił od 7,0% do 13,9%. Udział bankowych źródeł w finansowaniu wydatków inwestycyjnych na gospodarkę wodną w tym samym okresie wahał się w granicach 1,9 – 8,4% (tab. 2).

Tabela 2. Udział kredytów i pożyczek bankowych w finansowaniu wydatków inwestycyjnych na ochronę środowiska i gospodarkę wodną w Polsce w latach 2000-2011

Wyszczególnienie	Wydatki inwestycyjne na ochronę środowiska ogółem w mln zł	Udział kredytów i pożyczek (w tym bankowych) w wydatkach inwestycyjnych na ochronę środowiska w %	Wydatki inwestycyjne na gospodarkę wodną ogółem w mln zł	Udział kredytów i pożyczek (w tym bankowych) w wydatkach inwestycyjnych na gospodarkę wodną w %
2000	6570,3	11,7	1652,7	4,1
2001	6168,9	12,1	1315,1	4,1
2002	5027,1	12,3	1440,1	4,2
2003	5141,4	13,9	1698,6	3,6
2004	5337,4	8,3	1970,5	5,7
2005	5986,5	7,6	1715,8	4,7
2006	6877,6	11,4	2001,6	7,7
2007	7520,7	9,9	2245,4	8,0
2008	8528,6	9,6	2264,8	5,9
2009	10671,9	9,4	2823,2	6,0
2010	10926,2	13,8	3565,4	8,4
2011	12158,2	7,0	3136,2	6,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Ochrona środowiska*, GUS, Warszawa 2010, 2012.

3. Zaangażowanie banków w proces absorpcji środków unijnych

Najważniejszą grupę tworzą produkty skonstruowane, głównie dla beneficjentów funduszy unijnych realizujących projekty inwestycyjne. Produkty te oferowane są również podmiotom uczestniczącym w procesie absorpcji jako wykonawcy, podwykonawcy oraz dostawcy, z którymi beneficjenci zawierają umowy. Banki komercyjne oferują im trzy grupy tych produktów¹⁹:

- produkty i usługi umożliwiające finansowanie projektów oraz ułatwiające dostęp do źródeł finansowania,
- produkty, instrumenty i usługi doradcze zapewniające bezpieczeństwo rozliczania projektów unijnych,
- świadczenie doradztwa i sporządzanie dokumentacji na rzecz potencjalnych wnioskodawców ubiegających się o wsparcie finansowe.

Jednak wśród zewnętrznych źródeł finansowania projektów strukturalnych najbardziej popularnym jest kredyt bankowy. Jest on stosowany od początku funkcjonowania systemu wdrażania środków unijnych w Polsce i wykorzystywany przez różne podmioty gospodarcze, posiadające dobrą kondycję finansową i odpowiednie zabezpieczenie. Pozwala na sfinansowanie projektu, ale jego otrzymanie jest obwarowane wymogami banków i powoduje dodatkowe koszty dla beneficjenta z uwagi na wymóg zabezpieczenia.

Kredyty finansujące projekty unijne to kredyty pomostowe (prefinansujące część projektu podlegającą refundacji) lub kredyty finansujące wkład własny beneficjenta oraz koszty niekwalifikowane projektu. Są udzielane przez banki komercyjne, spółdzielcze, Bank Gospodarstwa Krajowego i mogą z nich korzystać wszyscy beneficjenci.

Z analizy danych zawartych w tabeli 3 i 4 wynika, iż największa ilość środków uzyskanych w ramach pomocy zagranicznej pochodziła z Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko (362,4 mln euro w 2011 r.). Natomiast z punktu widzenia przeznaczenia uzyskanej pomocy należy stwierdzić, iż najczęściej środków wykorzystano na finansowanie projektów związanych z ochroną wód i gospodarkę wodną (ponad 412 mln euro w 2011 roku). Udział

¹⁹ I. Herbst (red.), *Finansowanie projektów zasilanych ze środków funduszy unijnych*, Twiger, Warszawa 2007, s. 102.

banków w realizacji inwestycji polegał między innymi na udzieleniu kredytów pomostowych (prefinansujące część projektu podlegającą refundacji), bądź kredytów finansujących wkład własny beneficjenta oraz kosztów niekwalifikowanych projektu (rys. 1). Według stanu na koniec sierpnia 2012 roku wartość projektów w ramach polityki spójności współfinansowanych ze środków unijnych w perspektywie 2007-2013 wyniosła prawie 68 mld zł, z czego wartość dofinansowania to 238 mld zł. Natomiast 147 mld zł stanowiły koszty niekwalifikowane oraz wkład własny beneficjentów, a więc obok kredytu pomostowego dwa potencjalne obszary współpracy banków komercyjnych z finalnymi beneficjentami. Należy zauważyć, że powierzenie bankom kompleksowych zadań, dotyczących przygotowania narzędzi do oceny inwestycji, ewaluacji, kredytowania i monitorowania projektu ze wsparciem funduszy strukturalnych może skutkować obniżeniem kosztów i zwiększeniem bezpieczeństwa systemu absorbowania środków.

Tabela 3. Pomoc zagraniczna na ochronę środowiska według źródeł pochodzenia w latach 2009-2011

Wyszczególnienie	2009			2010			2011		
	Liczba projektów	Wielkość dotacji		Liczba projektów	Wielkość dotacji		Liczba projektów	Wielkość dotacji	
		w mln euro	w % ogółem		w mln euro	w % ogółem		w mln euro	w % ogółem
Ogółem	227	604,5	100,0	318	829,0	100,0	285	519,4	100,0
UE (fundusze strukturalne)	7	6,7	1,1	-	-	-	-	-	-
UE(Fundusz ISPA/FS)	64	492,4	81,4	49	460,5	55,5	25	94,6	18,2
PO IiŚ (FŚ)	18	70,8	11,7	82	314,8	38	115	362,4	69,7
PO IiŚ (EFRR)	21	4,0	0,7	69	17,9	2,2	54	40,6	7,8
NMF i MF EOG (Norwegia, Lichtenstein i Islandia)	113	29,5	4,9	105	28,9	3,5	78	16,4	3,2
Instrument Finansowy LIFE+	4	1,1	0,2	13	6,9	0,8	10	5,1	1,0
SIDA (Szwecja)	-	-	-	-	-	-	3	0,3	0,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Ochrona środowiska*, GUS, Warszawa 2012 s. 497.

Na polskim rynku nie istnieją oficjalne statystyki, dotyczące wartości zadłużenia z tytułu kredytów na finansowanie inwestycji współfinansowanych ze środków unijnych. Badania przeprowadzone przez Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową i Związek Banków Polskich pozwalają szacować, że w latach 2007-2011 w ramach programów unijnych sektor bankowy zaangażował ponad 35 mld złotych, w tym na realizację polityki spójności. Banki udzieliły prawie 18 tys. kredytów na kwotę około 20 mld zł. Można przyjąć, że co trzeci podmiot realizujący projekt współfinansowany ze środków polityki spójności skorzystał z finansowania bankowego²⁰.

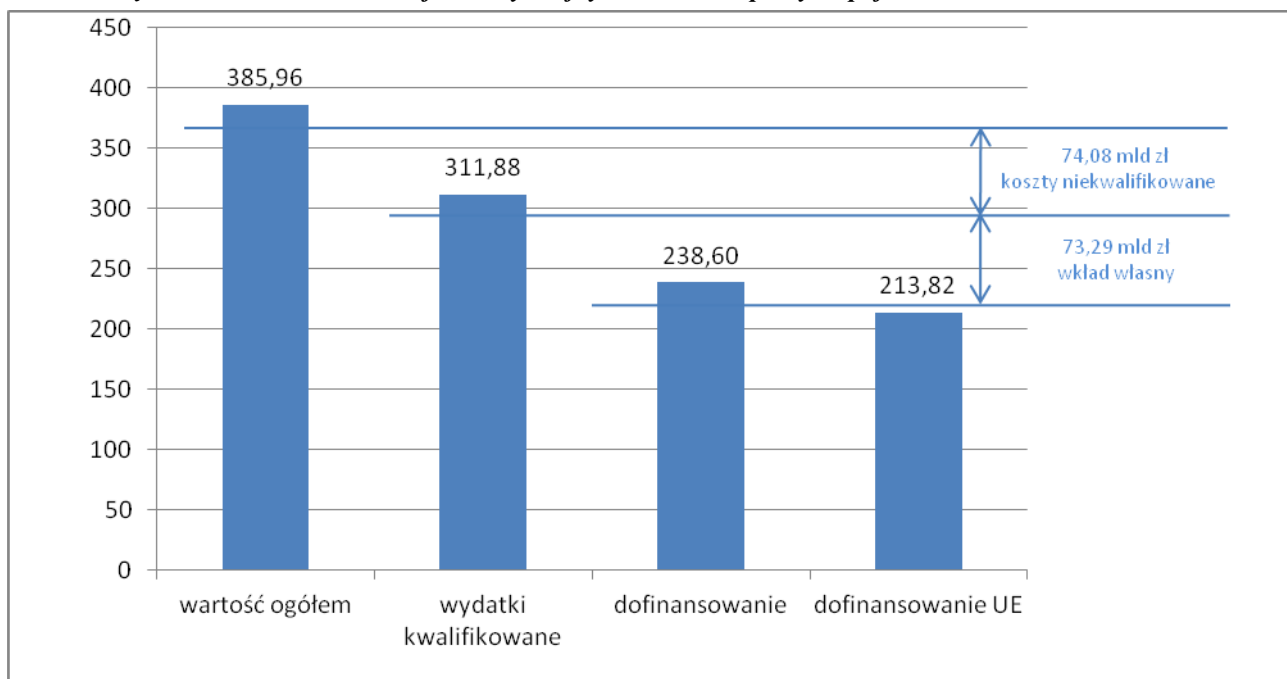
Tabela 4. Pomoc zagraniczna na ochronę środowiska według kierunków przeznaczenia w latach 2009-2011

Wyszczególnienie	2009			2010			2011		
	Liczba projektów	Wielkość dotacji		Liczba projektów	Wielkość dotacji		Liczba projektów	Wielkość dotacji	
		w mln euro	w % ogółem		w mln euro	w % ogółem		w mln euro	w % ogółem
Ogółem	227	604,5	100,0	318	829,0	100,0	285	519,4	100,0
Ochrona powietrza	87	39,7	6,6	83	39,3	4,7	74	47,6	9,2
Ochrona wód i gospodarka wodna	98	539,5	89,2	129	719,2	86,7	119	412,2	79,4
Ochrona powierzchni ziemi	12	16,6	2,7	28	50,2	6,1	39	41,8	8,0
Ochrona przyrody	16	2,8	0,5	30	9,8	1,2	25	7,7	1,5
Monitoring środowiska	5	2,7	0,4	4	2,9	0,4	3	0,1	0,0
Inne	9	3,2	0,5	44	7,6	0,9	25	10	1,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Ochrona środowiska*, GUS, Warszawa 2012 s. 497.

Do najważniejszych produktów kredytowych poza kredytami finansującymi koszty niekwalifikowane projektów oraz współfinansującymi wkład własny, istotnym obszarem aktywności banków są kredyty pomostowe. Służą one zapewnieniu płynności finansowej w okresie od poniesienia wydatku do czasu otrzymania refundacji. Ich rola zmniejszeniu po wprowadzeniu zaliczek na poczet projektów unijnych. Jednak ograniczenia instrumentu zaliczkowego (np. konieczność posiadania odpłatnych zabezpieczeń, opóźnienia w wypłatach) spowodowały, że nadal utrzymuje się popytu beneficjentów na kredyty pomostowe. Szacuje się, że kredyty pomostowe stanowią ponad 60% wartości kredytów unijnych jakie banki komercyjne udzieliły w latach 2007-2011. Udział kredytów na pokrycie wkładu własnego wyniósł prawie 35%. Natomiast pozostałe kredyty, związane z współfinansowaniem inwestycji ze środków unijnych, w tym kredyty na pokrycie kosztów niekwalifikowalnych projektu wyniosły tylko około 4%.

Rysunek 1. Stan wdrażania funduszy unijnych w ramach polityki spójności w latach 2007-2012*

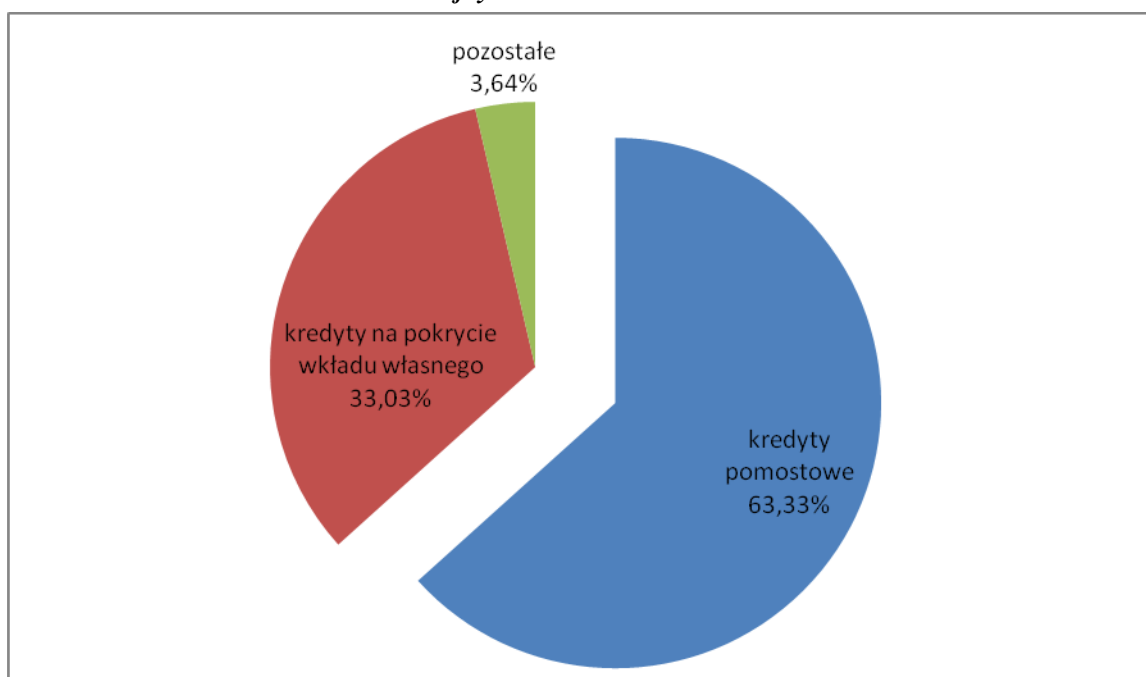


*stan na 31 sierpnia 2012

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych IBnGR.

Należy zaznaczyć, że na każdym etapie procesu absorpcji unijnych środków pomocowych banki komercyjne świadczą usługi doradcze poprzez wyspecjalizowanych doradców – pracowników banku lub poprzez współpracę banku z zewnętrzną firmą doradcą. Poza wsparciem w zakresie przygotowania wniosku o dofinansowanie pomoc obejmuje również wsparcie w zakresie montażu finansowego.

Rysunek 1. Struktura kredytów udzielonych przez banki w Polsce na inwestycje współfinansowane ze środków unijnych w latach 2007-2011



Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych IBnGR i ZBP.

Banki zgłaszają także swój udział w nowej perspektywie 2014-2020, która dotyczy głównie dystrybucji produktów dłużnych (kredytów, pożyczek), przede wszystkim tych oferowanych na poziomie krajowym i regionalnym, w mniejszym stopniu na poziomie unijnym. Spośród pozostałych rodzajów instrumentów inżynierii finansowej, banki deklarują aktywność w zakresie dystrybucji produktów gwarancyjnych i produktów mieszanych na poziomie krajowym. Zwracają także uwagę na zagrożenia związane z wprowadzeniem na szerszą skalę instrumentów zwrotnych, ryzyko kredytowe, możliwość wystąpienia zaburzeń konkurencji na rynku bankowym („tańsze” kredyty w wybranych bankach) i niedopasowanie instrumentów zwrotnych do potrzeb beneficjentów²¹.

4. Wpływ uwarunkowań zewnętrznych na proekologiczną aktywność banków

Kryzys finansowy zapoczątkował zaburzenia na rynku instrumentów kredytowych. Powstałe w ich wyniku zaburzenia przeniosły się na inne segmenty rynków finansowych. Początkowo miały one charakter finansowy, ale wraz z nasilaniem się kryzysu zaczęły także oddziaływać na sektor realny, przyczyniając się do istotnego osłabienia tempa wzrostu gospodarczego w skali całego świata. Obecna sytuacja ekonomiczna charakteryzuje się spowolnieniem gospodarczym, deflacją, zredukowanymi stopami procentowymi, pogarszającą się sytuacją budżetów państw oraz innymi ekonomicznymi trudnościami²². Tempo wzrostu gospodarczego Polski również uległo osłabieniu, ale dynamika PKB nie osiągnęła wartości ujemnych. W roku 2012 tempo wzrostu PKB obniżyło się osiągając 2% wobec 4,3% wzrostu w 2011 roku. Począwszy od I kwartału 2012 roku, kiedy to odnotowano wzrost PKB o 3,6% r/r, kolejne kwartały przyniosły sukcesywny spadek do około 1% r/r. Taka sytuacja w polskiej gospodarce utrzymywała się do połowy 2013 roku. Roczne tempo wzrostu PKB wyniosło 0,7%, a skala spowolnienia była zbliżona do tego z lat 2009 i 2002. Przyczyną niskiego tempa był spadek popytu krajowego (o 1,4% w skali całego półrocza) z uwagi na niższy poziom inwestycji (nakłady brutto na środki trwałe zmniejszyły się o 3,1%) oraz niską dynamikę wzrostu spożycia (spożycie ogółem zwiększyło się zaledwie o 0,4%, przy czym spożycie indywidualne wzrosło o 0,1%, a publiczne o 1,7%). Zatem główną kategorią wspierającą wzrost gospodarki był eksport netto²³.

Trudne uwarunkowania zewnętrzne oraz szybko malejące stopy procentowe, wpłynęły także na pogorszenie wyników finansowych większości banków w Polsce. Efektem tej sytuacji był niższy niż (o 3,0%, tj. o 127 mln zł) w analogicznym okresie (I kwartał 2012 r.) wynik netto sektora bankowego. Główną przyczyną pogorszenia wyników działalności bankowej w I kwartale 2013 roku było obniżanie oprocentowania kredytów, wynikające głównie z redukcji stóp procentowych NBP, przy równoczesnym braku wzrostu akcji kredytowej, zmniejszenie przychodów z tytułu opłat i prowizji oraz pozostałej działalności.

W kolejnych okresach nadal przewiduje się utrzymanie negatywnej presji na wyniki finansowe banków. Ma to związek z utrzymującym się wciąż silnym osłabieniem tempa wzrostu polskiej gospodarki. Może ono skutkować między innymi pogorszeniem się sytuacji finansowej części kredytobiorców lub zmniejszeniem popytu na kredyt czy produkty bankowe. Jednak istotne znaczenie dla banków będzie miała kwestia niskich stóp procentowych, która z jednej strony może sprzyjać zwiększeniu popytu na kredyt, a niekorzystnie wpływać na przychody odsetkowe i ograniczać możliwości wzrostu bazy depozytowej. Z drugiej strony, silna redukcja stóp procentowych w sposób znaczący obniży koszty obsługi kredytów, a to pozytywnie wpłynie na sytuację finansową kredytobiorców.

Zauważalna w ostatnich kwartałach stagnacja akcji kredytowej dla przedsiębiorstw jest ściśle związana z silnym osłabieniem tempa wzrostu gospodarki, pogorszeniem perspektyw jej wzrostu w kolejnych okresach oraz wzrostem niepewności co do stanu przyszłej koniunktury. W konsekwencji prowadzi to do ograniczenia działalności bieżącej i inwestycyjnej części przedsiębiorstw, a tym samym spadku popytu na kredyt z ich strony. Podobnie kształtowała się polityka kredytowa banków, zwłaszcza wobec branż szczególnie wrażliwych na spowolnienie wzrostu gospodarki. Ponadto same przedsiębiorstwa dokonują zmian w strukturze finansowania, poszukując alternatywnych i relatywnie tańszych instrumentów (np. instrumentów dłużnych).

Trudna sytuacja zarówno na rynku bankowym, jak i przedsiębiorstw niewątpliwie znacząco wpłynie na dostęp do źródeł finansowania, a także na powodzenie samych przedsięwzięć podejmowanych w ochronie środowiska. Mimo, iż w przypadku przedsiębiorstw źródłem finansowania nakładów proekologicznych są zazwyczaj środki własne, to jednak często są uzupełniane przez pożyczki i kredyty pochodzące z sektora bankowego i innych podmiotów. Istotnym źródłem są dla inwestorów w ochronie środowiska naturalnego są środki pomocy zagranicznej, a szczególnie UE. Jednak podstawowym zagrożeniem dla rozwoju akcji kredytowej w najbliższych latach jest zmniejszenie się tempa wzrostu polskiej gospodarki, zarówno na skutek spadku popytu zewnętrznego i wewnętrznego oraz ograniczenia inwestycji przez przedsiębiorstwa, przy jednoczesnym ograniczeniu wydatków ze strony konsumentów. Taka sytuacja może skutkować ponownym ograniczeniem popytu na kredyt ze strony przedsiębiorstw, jak też bardziej selektywną podażą kredytów ze strony banków. Negatywny wpływ na politykę kredytową banków może mieć także wprowadzenie w życie nowych regulacji ostrożnościowych Basel III (zarówno kapitałowych jak i płynnościowych). Zaostrzenie wymogów kapitałowych będzie miało wpływ na ograniczenie dużych zaangażowań w bankach, mających znaczny

²¹ Rola banków w procesach absorpcji środków unijnych w Polsce – ocena, perspektywy i rekomendacje na lata 2014-2020, IBnGR-ZBP, Gdańsk – Warszawa, s. 12-53

²² N. Chen, A. Mahajan, *Effects of Macroeconomic Conditions on Corporate Liquidity – International Evidence*. „International Research Journal of Finance and Economics” 2010, Vol. 35, s. 112-129.

²³ *Biuletyn Informacyjny* nr 6, NBP, Warszawa 2013.

poziom funduszy uzupełniających (tzw. Tier 1) w stosunku do funduszy podstawowych (tzw. Tier 2), co negatywnie wpłynie na finansowanie przez te banki dużych przedsięwzięć gospodarczych w przyszłości. Zatem aktywność przedsiębiorców i sprawność ich działań na rzecz ochrony środowiska będzie uzależniona od możliwości wykorzystania oferowanych przez banki instrumentów finansujących realizowane przez nich inwestycje. Konieczne jest, zwłaszcza w przypadku małych i średnich przedsiębiorstw, aby instrumenty te wzajemnie się uzupełniały i wzmacniały oddziaływanie na przedsiębiorstwa, gospodarkę i środowisko.

Podobnie też kształtuje się zaangażowanie banków w proces absorpcji środków unijnych. Szacuje się, że wartość udzielonych w latach 2007-2011 kredytów w porównaniu do potencjału rynku pozostaje jednak na relatywnie niskim poziomie. Najczęściej wymienianymi przyczynami są: problemy dotyczące obsługi środków unijnych, skala zaangażowania samych banków, relatywnie mała liczba zaangażowanych banków, czynniki popytowe, nieuwzględnianie obsługi tego segmentu w strategiach biznesowych, brak potrzeby wsparcia ze strony beneficjenta, realizującego inwestycję ze środków UE.

Należy stwierdzić, że banki w Polsce zaangażowane w proces absorpcji środków unijnych posiadają dobrze rozwiniętą ofertę, ale w zakresie produktów podstawowych, które obejmują doradztwo, finansowanie oraz prowadzenie wyodrębnionego rachunku bankowego. Najczęściej ten ograniczony zakres usług większość banków uzasadnia tego rodzaju oczekiwaniami klientów. Natomiast ofertę rozszerzoną, obejmującą akredytywę, inkaso, gwarancje oraz instrumenty dłużne posiada niewiele banków, co oznacza, że na polskim rynku istnieje kilka podmiotów wyspecjalizowanych w obsłudze funduszy unijnych (tab. 5). Posiadają one wyodrębnione strukturalnie komórki organizacyjne, które zajmują się obsługą procesu zaangażowania banku w projekty unijne. Należy również zaznaczyć, że z danych zawartych w tabeli 5 wynika, że oferta banków w zakresie obsługi beneficjentów dotacji z funduszy unijnych jest dobrze rozwinięta, ale ostatnie lata nie przyniosły istotnych zmian produktowych oferowanych przez banki dla tej grupy beneficjentów.

Tabela 5. Zmiana oferty bankowej w zakresie obsługi beneficjentów dotacji z funduszu unijnych w latach 2008-2012 w %

Wyszczególnienie	2007	2008	2009	2012
Kredyty pomostowe	100	100	100	100
Kredyty współfinansujące wkład własny	100	100	100	94
Kredyty na koszty niekwalifikowane				81
Promesy kredytowe	100	100	100	100
Wyodrębniony rachunek bankowy	85	90	85	88
Doradztwo w zakresie pozyskania funduszy unijnych	77	62	66	81
Planowanie finansowe inwestycji	77	50	60	
Prowadzenie dokumentacji operacyjnej projektu	46	32	31	
Monitoring zgodności realizacji inwestycji z planem	85	20	25	
Prowadzenie dokumentacji rozliczenia inwestycji	54	20	25	
Gwarancje	77	78	54	
Akredytywy dokumentowe			bd	50

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Rola banków w procesach absorpcji środków unijnych w Polsce – ocena, perspektywy i rekomendacje na lata 2014-2020*, IBnGR-ZBP, Gdańsk – Warszawa, s. 40.

Brak istotnych zmian wynika głównie z kontynuacji zasadniczych regulacji dystrybucji środków unijnych oraz z wieloletnich doświadczeń banków w tym zakresie. System dotacyjny stanowił podstawę dystrybucji środków unijnych zarówno w perspektywie 2004-2006 jak i 2007-2013, co oznacza, że bankowa oferta produktowa była przygotowywana i wprowadzana na podstawie regulacji okresu przedakcesyjnego, a także w latach 2004-2006. Tym samym, wobec braku podstawowych zmian w modelu dystrybucji w obecnej perspektywie, banki uwzględniając specyfikę dostępu do środków unijnych, zaangażowały się w rozwijanie swoich ofert. Trudno jest ostatecznie ocenić stopień dopasowania oferty do oczekiwań finalnych beneficjentów, bowiem zarówno udział instrumentów zwrotnych w systemie dystrybucji środków unijnych jak i skala ich wykorzystania przez tych beneficjentów jest niewielka.

Na polskim rynku funkcjonuje kilka bardzo dobrze wyspecjalizowanych banków obsługujących beneficjentów funduszy unijnych (np. BOŚ, BGK). Oferują one szeroki zakres produktów bankowych dedykowanych beneficjentom systemu dotacyjnego, przy czym podstawą tej oferty pozostają produkty kredytowe. Należy jednak stwierdzić, że w ciągu ostatnich lat, zarówno zakres oferty, jak i struktura aktywnych podmiotów w tym segmencie rynku nie uległa istotnym zmianom. Można oczekiwać, że wraz ze zwiększaniem się roli instrumentów zwrotnych w finansowaniu projektów unijnych, ulegnie zmianie również oferta banków w tym zakresie.

Uwagi końcowe

Ochrona środowiska jest jednym z najpoważniejszych problemów współczesnych cywilizacji, dlatego wymaga zaangażowania wszystkich podmiotów i instytucji, w tym także banków. Odpowiedzialny biznes stanowi ogromny potencjał dla innowacji, gdyż stwarza ramy dla zarządzania organizacją uwzględniając kwestie finansowe, środowiskowe i społeczne. Takie działania wyróżniają banki i przyczyniają się do opracowywania innowacyjnych produktów.

Finansowanie inwestycji, w tym w ochronie środowiska wiąże się najczęściej z koniecznością angażowania środków zewnętrznych. Poszukiwanie najtańszych źródeł finansowania prowadzi zwykle od dotacji, poprzez preferencyjne kredyty i pożyczki aż do komercyjnych środków pochodzących z kredytów bankowych.

Banki są naturalnym partnerem w obsłudze środków przyznanych Polsce przez Unię Europejską dlatego muszą posiadać ofertę produktową do oczekiwań beneficjentów, a jednocześnie wspierać swą wiedzą i profesjonalizmem.

W niniejszym opracowaniu dokonano próby znalezienia powiązań na linii: bank – społeczna odpowiedzialność biznesu – przedsiębiorstwo. Bank jako organizacja biznesowa, zgodnie ze swoją misją, nie może działać jedynie dla zysku, ale realizować szersze potrzeby społeczne dla interesu publicznego.

Przeprowadzone rozważania potwierdzają negatywny wpływ makroekonomicznych uwarunkowań na wyniki finansowe i kondycję ekonomiczną sektora bankowego. Banki komercyjne, podobnie jak polska gospodarka odczuły skutki spowolnienia gospodarczego i w swojej działalności produktowej (kredytowej) muszą uwzględnić nie tylko potrzeby klientów, ale także obecne warunki makroekonomiczne i szanse powodzenia przyszłych inwestycji.

Literatura

1. Borys G., *Ryzyko ekologiczne w działalności banku. Biblioteka Menedżera i Bankowca*, Warszawa 2000.
2. Chen N., Mahajan A., *Effects of Macroeconomic Conditions on Corporate Liquidity – International Evidence*. „International Research Journal of Finance and Economics” 2010, Vol. 35.
3. Dziawgo L., *Bankowość komercyjna wobec problemu zrównoważonego rozwoju*, [w]: D. Kielczewski (red.), *Od koncepcji ekorozwoju do ekonomii zrównoważonego rozwoju*, Wyd. Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Białymstoku, Białystok 2009.
4. Dziawgo L., *Ecco-offers of Banks and Investment Funds. Poland and International Trend*, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2003.
5. Dziawgo L., *Zielony rynek finansowy. Ekologiczna ewolucja rynku finansowego*, PWE, Warszawa 2010.
6. Famielec J. (red.), *System finansowania ochrony środowiska w Polsce w warunkach integracji z Unią Europejską*, Wyd. Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2005.
7. Flejterski S., *Metodologia finansów. Podręcznik akademicki*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2007.
8. Herbst I. (red.), *Finansowanie projektów zasilanych ze środków funduszy unijnych*, Twiger, Warszawa 2007.
9. Górka K., Poskrobko B., Radecki W., *Ochrona środowiska*, PWE, Warszawa.
10. Podstawka M., (red.), *Finanse*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2010.
11. Poskrobko B., Poskrobko T., *Zarządzanie środowiskiem w Polsce*, PWE, Warszawa 2012.
12. *Rola banków w procesach absorpcji środków unijnych w Polsce – ocena, perspektywy i rekomendacje na lata 2014-2020*, IBnGR-ZBP, Gdańsk – Warszawa
13. Witul A., *Inwestycje czasu apokalipsy*, „Forbes” 2008 nr 3.
14. www.allianz.pl
15. www.skok.pl